

Переклад – Ісо Великанович. – Zagreb: Matica hrvatska, 1965; **12.** Lauer R. Povijest ruske književnosti. – Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2009; **13.** *Lugarić D.* Dijalog književnosti i filma u suvremenoj ruskoj masovnoj kulturi // Forum. – №10-12. – 2009; **14.** *Nabokov V.* Nikolaj Gogolj / Переклад з англ. Златко Црнкович. – Zagreb: Znanje, 1983; **15.** *Paščenko J.* Gogoljevo ukrajinsko zaleđe // Forum. – №10-12. – 2009; **16.** *Pavlović C.* Gogol' i hrvatska književnost // Forum. – №10-12. – 2009; **17.** *Šovary R.* N. V. Gogolj // N. V. Gogolj. Taras Buljba i druge pripovijetke. – Zagreb: Mladost, 1980; **18.** *Šrepel M.* Ruski pripovjedači. – Zagreb: Matica hrvatska, 1894; **19.** *Švačko V.* Predgovor // Nikolaj Vasiljevič Gogolj. Mrtve duše & Kabanica. – Zagreb: ABC naklada, 1994; **20.** Užarević J. Između tropa i priče (Rasprave i ogledi o hrvatskoj književnosti i književnoj znanosti). – Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2002; **21.** *Užarević J.* Nikolaj Gogol' u hrvatskoj rusistici // Forum. – 2009; **22.** *Vojvodić Ja.* Gogolj je pisao tračeve: o ranim Gogoljevim pripovijestima // Književna smotra. – № 1-2 (115-116). – 2000; **23.** *Vojvodić Ja.* O fiziološkim gestama u Gogoljevim djelima // Umjetnost riječi, – № 4. – 2003; **24.** *Vojvodić Ja.* Što su plesali Gogoljevi junaci // Književna smotra, – № 1 (131). – 2004; **25.** *Vojvodić Ja.* Gesta, tijelo, kultura. Gestikulacijski aspekti u djelu Nikolajaja Gogolja. – Zagreb: Disput, 2006; **26.** *Vojvodić Ja.* U povodu dvjestote obljetnice Gogoljeva rođenja // Forum. – №10-12. – 2009.

Рева Л.Г. (Київ, Україна)

До біографічних джерел і творчості Ватрослава Ягича

У статті висвітлюються знакові віхи життя й творчості видатного хорватського науковця Ватрослава Ягича.

Ключові слова: славістика, Ватрослав Ягич.

В статье освещаются знаковые вехи жизни и творчества выдающегося хорватского ученого Ватрослава Ягича.

Ключевые слова: славистика, Ватрослав Ягич.

In article sign marks of life and creativity of the outstanding scientist from Croatia are shined with Vatroslav Jagich.

Key words: Slavic philology, Vatroslav Jagich.

Ягич (Jagic) Ватрослав (Гнат Вікентійович) – видатний учений-славіст. Хорват за національністю. Його діяльність Я. міцно увійшла в історію слов'янської філології Хорватії, Росії, Німеччини, Австро-Угорщини. Народився в Вараждині. У Віденському університеті спеціалізувався в галузі слов'янської філології під керівництвом Ф. Миклошича. Наукову діяльність почав у Загребі в 1-ій половині 60-х років. Був одним із фундаторів південнослов'янської Академії наук в Загребі (відкрита в 1866 р.). Про його наполегливість можемо судити вже з того, що “в числі перших 16-ти дійсних членів новозаснованої Південно-слов'янської Академії був і Ягич, якому лише виповнилося 28 років! Спочатку він навіть

намічався секретарем Академії, але потім ця посада була віддана його другові Джурі Даничичу, сербу за національністю, який порвав з сербською владою і переїхав на помешкання до Загреба” [1].

У 1872-74 рр. В. Ягич – професор порівняльного мовознавства та санскриту в Новоросійському (Одеському) університеті. Тут він знайомиться з В.І. Григоровичем, одним із засновників вітчизняного слов'янознавства, що відкрив і врятував від загибелі такі пам'ятки старослов'янської писемності як Маріїнське четвероєвангеліє, Хіландарські уривки, Парамійник, Охридський Апостол.

Під час III Археологічного з'їзду 1874 р. в Києві В. Ягич заприятелював з П.Г. Житецьким та О.О. Котляревським. В автобіографічній книжці “Спогади мого життя” (Белград, 1930) вчений приділяє чимало місця цій події, детально пише про свої враження від перебування в Києві.

В. Ягич побував в Україні ще раз у 1884 р., коли в Одесі зібрався VI Археологічний з'їзд. Він був відряджений сюди відділенням російської мови й словесності Академії Наук і мав супроводжувати своїх співвітчизників – хорватських учених Ф. Рачкі та С. Любича. Тут він пробув два тижні. Відвідав знову Київ, про що писав у листі до В. Іконникова [2].

В 1875-80 рр. – професор Берлінського університету. У Берліні В. Ягич заснував кафедру слов'янських мов і літератур, яка на тривалі роки стала школою слов'янознавства в Німеччині. Саме тут він почав з 1875 р. видавати часопис “Archiv für slavische Philologie” – один із кращих в кінці XIX ст. Часопис мав стати “представником слов'янської науки перед Європою”. За період 1876-1920 рр. вийшло 37 томів. Журнал грав роль об'єднуючого центру в галузі слов'янознавства. До співробітництва В. Ягич запросив найкращих фахівців з мовознавства, літературознавства, історії та слов'янських старожитностей. Тут публікували свої праці та рецензії І. Бодуен де Куртене, Ф.І. Буслаєв, Я.К. Грот, П.І. Житецький, Ф.Є. Корш, О.О. Потебня, І.І. Срезневський, О.О. Шахматов та ін. В журналі В. Ягич робить прямі тематичні замовлення, організує на сторінках наукову полеміку. Дуже важливу роль тут грали бібліографічні огляди, автором яких був у багатьох випадках сам В. Ягич. Ці огляди знайомили європейського читача з усіма новинками славістичної літератури. Лише з 1875 до 1914 рр. В. Ягич опублікував рецензії та відгуки майже на 80 книг, які були видрукувані в Росії, не кажучи вже про журнальні статті. Це, безперечно, піднімало авторитет слов'янської науки в Європі. “До 1911 р.: біля 30 монографій присвячено давньослов'янським, переважно давньо-церковно-слов'янським пам'ятникам (частенько з самими текстами); 20 літературно-історичних і фольклорних студій; біля 15 з порівняльної граматики слов'янських мов; далі рецензії – біля 100 на граматичні праці; 70 – на літературно-історичні; 20 – на етнографічні і 5 – на археологічні; біля 40 некрологів” [3].

1880-1886 рр. В. Ягич – професор Петербурзького університету. 1880 р. він обраний дійсним членом Петербурзької Академії наук, а з 1881 р. – ординарним академіком Імператорської Академії наук, зв'язки з якою не пориває до кінця свого життя. Він переїжджає до Петербурга і розпочинає спроби здійснення своїх широких планів, в т.ч. – створення порівняльного словника слов'янських мов. 22 жовтня він пише О.О. Потебні про свої наміри, пояснюючи, що хоче надати словникові характер міжнародного заходу. Словник, за задумом В. Ягича, не повинен бути надто обширним, з тим, щоб можна було б закінчити його протягом 4-5 років. Як відомо, О.О. Потебня відмовився від участі в роботі над словником [4].

В 1886-1908 рр. В. Ягич – професор Віденського університету, де й пропрацював до смерті. З 1903 р. він став дійсним членом НТШ.

Перу вченого належать численні праці з дослідів над старослов'янською мовою, старослов'янською писемністю, палеографією, історією південнослов'янських літератур, слов'янським фольклором, з порівняльної граматики слов'янської та з порівняльної граматики індоєвропейських мов, з історії слов'янської філології. Найбільш значимі його досліди у галузі старослов'янської мови, старослов'янської писемності та палеографії (його ґрунтовна праця “Історія виникнення церковнослов'янської мови”, 1900 та ін.). В.Ягич обстоював тезу про встановлення походження старослов'янської мови (відкидаючи т.зв. паннонську теорію). Окрім того, величезна заслуга вченого у виданні та введенні до наукового вжитку численних давніх рукописів, видання яких завжди позначені високими науковими достоїнствами. Завдяки зусиллям вченого побачили світ сербська Александреїда, Ассеманієве євангеліє, Зографське євангеліє, Марійське четвероєвангеліє, Савина книга, Слущька псалтир, Супрасльський рукопис, Закон Винодольський, Синайський требник тощо. У виданнях давніх пам'яток, окрім точного відтворення текстів з варіантами, для нас дуже цінні передмови В. Ягича, де він не лише дає характеристики окремих рукописів і визначає їх взаємовідношення, але й робить і загальні спостереження над глаголичними пам'ятниками. Думки В. Ягича лягли в основу подальших досліджень вчених у цій галузі. Скажімо, в статті про Синайський требник В. Ягич відкидає теорію про походження глаголиці (Archiv, 1883) від албанського письма і відстоює грецький минускул, як його прототип. Врешті, Ягич усталив у науці факт болгарсько-македонського походження давньо-церковно-слов'янської мови.

За ініціативою великого славіста було започатковано (1903) видання “Енциклопедії слов'янської філології”, яка почала виходити з 1908 р., але не була закінчена. “Енциклопедія” містить у собі низку цінних праць і до сих пір має високу наукову вартість.

Завдяки зусиллям В. Ягича вчені-славісти з різних країн ущільнювали свої стосунки, взаємозбагачуючи науку, зміцнюючи взаємозв'язки поміж

собою. Врешті, В. Ягич створив наукову школу, звідки вийшли Б. Ляпунов, М. Сперанський, В. Облак, М. Мурко, М. Решетар, В. Щепкін, Г. Ільїнський та ін. В семінарі займався також І. Франко. Тогочасна преса підкреслювала: “В останній час з різних приводів малоросійська мова та малоросійська література стали предметом особливої уваги з боку деяких наших відомих філологів. Роздуми ці нерідко становлять особливу зацікавленість, головним чином з теоретичного боку, торкаючись деяких лінгвістичних та історико-літературних питань, які залишаються поки що мало в'ясненими і далеко ще не вирішеними” [5].

Основні наукові інтереси В. Ягича полягали у вивченні виникнення та подальшого розвитку старослов'янської мови та тісного зв'язку з історією окремих слов'янських мов. Він підготував спецкурс з російської граматики для викладання в Петербурзькому університеті, а в 1883-84 навчальному році прочитав його в цьому ж університеті (Лекції з історичної граматики російської мови), які залишилися в запису Б. Ляпунова. Цей курс був покладений в основу більш пізньої роботи В. Ягича “Критичні замітки з історії російської мови” (1889). У цій книзі розглянуто всі відомі на той час пам'ятники давньоруської мови” (до XIV ст., а грамоти – до XVI включно); для їх граматичного опису автор залучив матеріали інших слов'янських мов. При цьому він робив інколи короткий нарис деяких питань слов'янської старожитності, приводячи географічні та історичні свідчення про розселення слов'ян та інші відомості. У вивченні синтаксиса слов'янських мов В. Ягич опирався на праці О. Потєбні, синтаксичні дослідження якого, на думку вченого, повнотою та точністю спостережень перевершували все, що було напрацьовано у слов'янському мовознавстві на той час.

В. Ягич постійно вказував на необхідність зближення мовознавства з історією та теорією слов'янських літератур – старослов'янської, давньоруської, сербохорватської, давньоболгарської, а також з вивченням їх взаємовідносин та зв'язків з візантійською літературою. Його “Історія сербохорватської літератури старшого періоду” була перекладена російською мовою. За редакцією вченого вийшов збірник “О.С. Пушкін в південнослов'янських літературах”.

В літературознавчих дослідженнях В. Ягича важливе місце займають питання усної народної творчості, фольклору й міфології. В працях вченого чисто мовознавчі та літературознавчі засади взаємопов'язані. Б. Ляпунов назвав В. Ягича філологом, який уміє “оцінити дані мови для цілей літературних” [6]. Особливо яскраво ця риса виявилась в його коментарях до виданих ним пам'ятників: “Міркування південнослов'янської та російської старовини про церковнослов'янську мову”. Окремі розділи книги, наприклад, вступ до огляду діяльності вчених-граматиків Костянтина Костенчеського, Максима Грека, являють собою дослідження історико-літературного характеру. В цілому ж в цій цікавій праці подані відомості про джерела

походження старослов'янської писемності, азбуки, палеографічних особливостей письма, граматичної термінології. Тут же розкривається історія поглядів на церковнослов'янську мову, на її літературні функції та розвиток в окремих слов'янських літературах. А в 1910 р. в "Істории славянской филологии" було подано докладний синтетичний огляд слов'янської й української філології аж до кінця XIX ст. Цінними для дослідників західно-українських раритетів є думка В. Ягича про її походження і мову.

1883 р. академік О. Соболевський прочитав на засіданні Товариства Нестора Літописця доповідь: "Как говорили в Киеве в XIV- XV вв.", де головними тезами було те, що найхарактернішими рисами галицько-волинських пам'ятників було: 1) вживання літери Ъ на місці первісної Е перед складом з іраціонального голосною; 2) у київських пам'ятниках тієї "нової" Ъ немає, а це означає, що у Києві мешкали великороси. Таким чином, О. Соболевський відродив теорію Погодіна про неукраїнськість київської землі.

В.Ягич, ще не знайомлячись з доповіддю О.Соболевського, пише працю "Чотири критико-палеографічні статті"(1884). Він торкнувся цього питання, а потім детальніше зупиняється на цьому в рецензії на перше видання "Лекції з історії російської мови" проф.О. Соболевського (Сб. Отд. XLVI. - №4. - "И.В. Ягич. Критические заметки по истории русского языка»). В.Ягич доводить О.Соболевському, що не можна відсутності літери Ъ надавати виключного значення, а потрібно всі південно-руські риси пам'яток брати у їх сукупності. Адже Галицьке Євангеліє, без сумніву, є "пам'ятник південно-руський, навіть, ймовірніше, галицько-волинський" (за термінологією О.Соболевського), а проте в цій книзі немає "систематичного" вживання Ъ замість "є". Тим паче, немає чого дивуватися, що ця риса відсутня і в київських списках, адже Київ був центром культурно-освітнім, і в ньому найсильніше трималася церковно-слов'янська традиція. А проте, можна й тут довести, що літера Ъ була присутня в київських пам'ятках XII-XIII ст (Рязанська Кормча, 1284 р., списана з київського примірника, про що довідуємося з післямови). Аргументи В. Ягича викликали відповідь О.Соболевського, вони вплинули на зміну поглядів і у О. Шахматова. А взагалі про вагу слова В. Ягича у цій полеміці можуть свідчити слова А. Кримського, найзапеклішого, як відомо, противника О.Соболевського:"Із друкованих заперечень найважливіші ті, які зробив філолог-славіст академік Ягич" [7]. І далі: "Серед імен філологів, які відкинули думку п. Соболевського, можна назвати два таких глибоко авторитетних імені в справі вивчення слов'яноруської філології, як акад. Шахматов і акад. Ягич (патріарх-голова усіх сучасних слов'янознавців" [8].

"Чотири критико-палеографічні статті" - рецензії на книгу архимандрита Амфілохія (Сергійського), що видав у Москві 1882-1883 рр. у двох томах Галицьке Євангеліє та праці В.С. Міллера і Л. Гейтлера, і водночас дослідження про походження слов'янських азбук, мову давніх перекладів Святого Писання та ознаки південно-руських пам'ятників. Статті В. Ягича є додатками до звіту про присудження Ломоносівської

премії за 1883 р., якою було відзначено видання Амфілохія. В. Ягич надавав великого значення вивченню церковнослов'янської мови, яку він вважав “санскритом” слов'янської філології. Він стверджував, що чим глибше вивчається цей давній попередник слов'янських мов, тим тіснішим та змістовнішим стає розуміння даних мов як літературних, так і народних. При цьому вчений відкидав загальнослов'янську мову, вважаючи її фікцією. На його думку, існували “простонародні” говори, з яких пізніше виникли мови, а з останніх – книжні, тобто літературні, слов'янські мови.

Академік М. Сперанський, говорячи про наукову діяльність В. Ягича, відзначав, що вона охоплювала все сучасне слов'янство: “Немає жодної слов'янської народності, де б його ім'я не промовлялося з почуттям глибокої поваги та визнання його високого наукового авторитету, немає в Європі такого куточка, де б, раз там цікавляться слов'янством, ім'я Ягича не стояло в числі найбільш почесних” [9]. І це тим більш важливо, оскільки “цінним є те, що вся його суспільна та наукова діяльність були спрямовані на зближення та співробітництво поміж усіма слов'янами. Він мріяв про розквіт їх культури та науки” [10].

5 серпня 1923 р. В. Ягич помер. Історик давньої літератури В.М. Істрін, характеризуючи його багатогранну діяльність, відзначив: “І мова, і література, і етнографія, і народна поезія – все це служило предметом його досліджень. І видання пам'ятників, і монографічна розробка великих наукових питань, окремі замітки, які розсіяні в багатьох періодичних виданнях, захоплювали настільки широку галузь слов'янознавства, що огляд всієї наукової діяльності В. Ягича утруднено навіть у загальних ризах... До найбільш шанованих в слов'янській науці іменам Й.Добровського, О.Востокова, П. Шафарика, І.Срезневського, Ф.Миклошича історія слов'янської науки з таким же правом приєднає і ім'я Ягича” [11]. Але, читаємо далі: “Характерна особливість наукової діяльності Ягича – його... енциклопедичність. Він не замкнувся, як Миклошич, у рамки досліджень слов'янських мов; він у своїх наукових студіях охоплює й слов'янські письменства, слов'янську етнографію, давнини слов'янські, палеографію, навіть історію тощо, нагадуючи з цього погляду більше таких славістів, як Шафарик, Дрїчов” [12].

Видатний вчений залишив близько 700 праць з мовознавства, історії літератури та етнографії слов'ян, а також незакінчену “Енциклопедію слов'янської філології”. Його учень і послідовник Б. Ляпунов сказав: “Ім'я Ягича, як чудового славіста нашого часу, надто добре відоме навіть нефакхівцям”.

Пропонований нижче некролог, можливо, й не внесе якихось значних нових відомостей про життя та діяльність В. Ягича. Але для нас важливими є не лише факт визнання й поваги до нього, а й свідчення відомого вченого-славіста, професора Київського університету А. Степовича (1857-1935), його сучасника. Документ зберігається в фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського.

Игнатий Викентьевич Ягич.

(1838 – 1923)

1923 г.

Некролог и текст доклада.

(Машинопись и черновой автограф).

Родом хорват – кайкавец – родился в г. Вараждине на р. Драве – свое исконное имя Ватрослав (Ватра – огонь, ignis – огонь) перевел он на латинское имя Игнатий, под которым и был обычно известен; среднее образование строгоклассическое получил в Загребской гимназии, а высшее в Венском университете по классическому отделению, но слушал и лекции Миклошича по славянской филологии. С 1860 по 1870 был профессором древних языков в Загребской гимназии, но власти по причинам политическим лишили его этой должности и оставили с женой и двумя детьми, что называется, без куска хлеба. Тут ему очень кстати пригодились присужденная ему Петроградским университетом степень почетного доктора славянской филологии за те научные труды, которыми Ягич стал известен за время своего профессорства в гимназии, например, хорватская грамматика, история хорватскосербской литературы (есть и в русском переводе), разные работы в журнале «Kujizeevnik», в отчете Загребской гимназии, статья в издании Ассеманиевого евангелия Ричкого и т.п. По совету Срезневского, очень благоволившего Ягичу, сей последний (Ягич) подал заявление о желании занять свободную в то время в Одессе кафедру сравнительного языкознания и на основании отзыва о его трудах пр. Григоровича, был избран в профессора Одесского университета, но преподавал там недолго и уже 1874 занял по приглашению немецкого правительства новооснованную в Берлине кафедру славистики. В Берлине же начал он и издание знаменитого научного временника "Archiv für slavische Philologie". В 1880 г. по смерти И.И. Срезневского Ягич занял его место в Русской Академии наук и в Петроградском университете. В 1886 г. по смерти Миклошича он занял его кафедру в Венском университете и Академии наук. В Вене же он и умер в большой нужде, занимая в одно время даже место типографского корректора и оплакивая смерть жены своей и своего «Архива» 1920 г. и искренних приятелей, как Шахматова и др. Оценки научных трудов и деятельности Ягича не даем здесь, ибо таковая была сделана нами в заседании Общества Нестора Летописца, посвященных Шахматову и Ягичу. Здесь же скажем несколько слов о той необычайной жизненности и одухотворенности, которая производила всегда такое сильное впечатление на всех, знавших его. Мы с особенным удовольствием припоминаем ту замечательную научную отзывчивость и простое товарищеское отношение этого своего рода "deus majoris gentis" к нам, рядовым научным работникам младшего сравнительно с ним поколения, этим "diis minoris gentis", какое обнаруживал он во время наших встреч и свиданий с ним в Вене и особенно в Чешской Праге. От него незаметно можно было учиться даже во время прогулок и разных товарищеских экскурсий в окрестностях "златой" Праги, которые так часто устраивались нашей ученой молодежью в восьмидесятых годах прошлого столетия. Общительность Ягича очень облегчала нам пользование его огромным научным багажом и позволяла нам свободное и простое заимствование разных богатых сокровищ из него в виде многочисленных библиографических

матеріалів, указание разных насушних тем для разработки, сообщения многих редких данных, часто еще не ставших общим научным достоянием и только что добытых им и так далее. Вот почему воспоминания о днях знакомства с великим ученым навсегда останутся для нас одними из самых дорогих в жизни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Арбузова И.В.* Из первых лет научной деятельности В. Ягича [И.И. Срезневский и В. Ягич] // Славянское языкознание. - Ученые записки ЛГУ им. А.А. Жданова. - Серия филологических наук. - Вып. 64. - Л., 1962. - С. 171; 2. *Франчук В.* "Маю за честь називати своїм учителем" // Всесвіт. - 1988. - №9. - С. 179; 3. *Дем'янюк В.* Гнат (Ватрослав) Ягич: 1838-1923: Короткий нарис його життя й наукової діяльності. - К., 1924. - С.15; 4. *Блок Г.П., Лысенко Т.И.* Из истории языкознания: Несовершенный словарный замысел В. Ягича // Вопросы языкознания. - 1962. - №3. - С. 121; 5. *Михальчук К.* Что такое малорусская (южнорусская) речь? // Киевская старина. - 1899. - Т. LXVI. - С. 135; 6. *Березин Ф.М.* Ватрослав (Игнатий Викентьевич) Ягич: 1838-1923 // Русская речь. - 1983. - №4. - С. 59; 7. *Крымский А.* Филология и Погодинская гипотеза // Киевская старина. - 1899; 8. *Крымский А.* Древне-киевский говор // Изв. Отд. Рус. Языка и словесности. - 1906. - III. - С. 368; 9. *Сперанский М.Н.* Жизненный труд и историко-литературная деятельность И.В. Ягича // Изв. ОРЯС. - 1923. - Т. XXVIII. - Л., 1924. - С. 340; 10. *Кузьмин А.И.* И.В. Ягич о русско-славянских научных связях II -ой пол. XIX в.: По материалам переписки // Изв. АН ССР. Серия литературы и языка. - Т. XXVII. - Вып. 4. - М., 1968. - С. 329; 11. *Смирнов С.В.* Академик И.В. Ягич: К 150-летию со дня рождения // Советское славяноведение. - 1988. - №4. - С. 83; 12. *Дем'янюк В.* Гнат (Ватрослав) Ягич: 1838-1923: Короткий нарис його життя й наукової діяльності. - К., 1924. - С. 10.

Ткаченко О.П. (Київ, Україна)

Образи КАЙНА й АВЕЛЯ у творчості Мелетія Смотрицького та його опонентів

У статті аналізуються особливості інтерпретації образів Кайна і Авеля в українській полемічній літературі. З'ясовується, що релігійні опоненти почергово маркували один одного образом Кайна, що врешті-решт призвело до нівелюванні колись сильного аргументу і перетворення його на загальне місце в полемічній літературі.

Ключові слова: *Кайн, Авель, полемічна література, інтерпретація, релігійні опоненти, загальне місце.*

В статтє анализируются особенности интерпретации образов Каина и Авеля в украинской полемической литературе. Устанавливается, что религиозные оппоненты поочередно маркировали друг друга образом Каина, что в итоге привело к нивелированию некогда сильного аргумента и превращению его в общее место в полемической литературе.

Ключевые слова: *Каин, Авель, полемическая литература, интерпретация, религиозные оппоненты, общее место.*